

Межов О. Г.,*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету імені Лесі Українки***Здиховська Т. В.,***кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

СКЛАДНОПІДРЯДНІ КОНСТРУКЦІЇ З УМОВНО-ЧАСОВИМИ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИМИ ВІДНОШЕННЯМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз складнопідрядних конструкцій з умовно-часовими семантико-синтаксичними відношеннями в сучасній українській мові. Схарактеризовано синтаксичну структуру та засоби зв'язку предикативних частин складнопідрядних умовно-часових речень. Виявлено сполучники та сполучні слова як основні маркери категорійної семантики умови й часу, а також додаткові засоби їх увиразнення. Встановлено критерії розмежування умовних і часових значень та можливості їх перетину (синкретизму) у структурі складнопідрядного речення. Виявлено методом трансформації дериваційні (синонімічні) зв'язки складнопідрядних умовно-часових конструкцій з іншими типами речень. Окреслено діапазон умовно-часових значень на матеріалі художнього дискурсу – у складнопідрядних реченнях, дібраних з поетичних текстів Ліни Костенко. Категорійна семантика часу та умови має специфічні лексико-граматичні засоби вираження, які потребують ґрунтовного лінгвістичного опису. В українському мовознавстві дослідники синтаксичної семантики неодноразово звертали увагу на взаємодію умовних і часових значень у складнопідрядних реченнях. У складнопідрядних реченнях зі сполучними засобами *коли* і *як* між предикативними частинами виникають часові, умовні або умовно-часові семантико-синтаксичні відношення. Синтаксичні трансформації допомагають встановити ці значення. За наявності сполучників *доки*, *допоки*, *поки* чітко експлікуються обмежено-часові значення, а сполучників *якщо*, *якби* – значення реальної чи ірреальної умови з можливістю накладання на них додаткових відтінків. Обстежений фактичний матеріал засвідчує, що у випадку синкретизму відношень залежно від контексту, лексико-граматичних та позамовних чинників домінує семантика часу або умови, тоді інше значення стає супровідним (додатковим). Перспективними вважаємо дослідження явища синкретизму семантико-синтаксичних відношень в інших типах складних конструкцій.

Ключові слова: складнопідрядне речення, семантико-синтаксичні відношення, час, умова, сполучник.

Постановка проблеми. Логіко-граматичні категорії місця, часу, зумовленості є домінантними в системі кожної мови, позаяк стосуються будь-яких ситуацій позамовної дійсності, віддзеркалених в одиницях найвищого синтаксичного ярусу, якому підпорядковані всі інші. Семантико-синтаксичні відно-

шення часу й умови пронизують різнорівневі синтаксичні одиниці: прості речення з детермінантами (обставинами), прості ускладнені речення з напівпредикативними зворотами, складні речення (складнопідрядні, складносурядні, безсполучникові), надфразні єдності. З погляду сучасного дериваційного синтаксису базовою (вихідною) одиницею для експлікації темпоральної та умовної семантики є відповідні складнопідрядні конструкції, на основі яких шляхом згортання (конденсації) формуються прості речення, а також складносурядні й безсполучникові з такими ж семантико-синтаксичними відношеннями [1, с. 15–66]. У кожній із цих синтаксичних структур категорійна семантика часу та умови має специфічні лексико-граматичні засоби вираження, які потребують ґрунтовного лінгвістичного опису.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві дослідники синтаксичної семантики неодноразово звертали увагу на взаємодію умовних і часових значень у складнопідрядних реченнях. Явища ускладнення категорійної семантики умови відтінками часу аналізували ще автори навчальних і академічних видань другої половини ХХ століття [2, с. 214–218, 232–235; 3, с. 296–298; 4, с. 363–365]. Видатний український граматист К. Ф. Шульжук, який присвятив більшість своїх наукових і лінгводидактичних студій синтаксисові складного речення [5; 6; 7], виокремив конструкції з умовно-часовими семантико-синтаксичними відношеннями. «У них, – за спостереженнями вченого, – підрядна частина умови містить додаткове значення часу, видо-часові форми дієслів-присудків часто однакові, виражають одночасність подій» [8, с. 293].

Потреба виділення такого синкретичного різновиду складнопідрядних речень, вочевидь, зумовлена труднощами чіткого розмежування значень умови й часу в деяких гіпотактичних структурах, зокрема зі сполучними засобами *коли* і *як*, що здатні функціонувати то як умовні, то як часові. Залежно від контексту й інших лінгвальних чинників та чи та семантико-синтаксична функція підрядної частини може посилюватися або послаблюватися, що ускладнює однозначну кваліфікацію типу складнопідрядного речення. Ще в 70-ті, 80-ті роки минулого сторіччя українські граматисти намагалися чітко окреслити критерії розрізнення умовних і часових підрядних речень [9, с. 66–67; 10, с. 34–37; 6, с. 38–40]. За рекомендаціями А. Г. Квашука, під-

рядне речення має умовне, а не часове значення, якщо присудки в головній та підрядній частинах виражені дієсловами умовного способу; у головному реченні міститься друга частина парного умовного сполучника *то*; і навпаки, підрядне речення має часове, а не умовне значення, якщо виникають об'єктивні часові відношення, тобто визначення семантики умови суперечить об'єктивній реальності (напр. речення *Згинуть роси, як над світом сонечко зійде багряне* доцільно кваліфікувати як часове, а не умовне, адже сонце не може не зійти); у головній частині є обставини з виразними часовими значеннями штибу *восени, вночі, вдень, торік, незабаром* і под. [9, с. 67].

За спостереженнями І. І. Слинька, сполучник умови *коли* «частіше виступає в реченнях із значенням узагальнення, тобто за наявності теперішнього часу в обох частинах. <...> Рідше сполучник *коли* можливий і при інших формах присудків, наприклад при майбутньому часі доконаного виду <...> За таких же умов вживається сполучник *як*...» [11, с. 544]. Обстежений фактичний матеріал дав змогу дослідниці складнопідрядного речення в українській мові Р. О. Христіаніновій констатувати здатність сполучника *як* виражати семантико-синтаксичні відношення потенційної власне-умови [12, с. 199] і потенційної невластивості умови з відтінком підстави, зокрема в риторично-питальних висловленнях, мета яких у формі риторичного питання ствердити протилежну думку [12, с. 204]. Це стосується і сполучника *коли*, який також може виражати відтінки підстави, застереження.

Більшість мовознавців одностайні в тому, що сполучне слово (прислівник) *коли* і сполучник *як* у складнопідрядних реченнях маркують найбільш загальні часові семантико-синтаксичні відношення між головною й підрядною частинами без чіткої вказівки на темпоральні відтінки часової попередності чи наступності, одночасності дій, станів, процесів, їх початку, завершення, часового проміжку і под. Семантичну конкретизацію частково уможливають видо-часові форми дієслів-присудків, лексичне наповнення окремих компонентів тощо. За можливості заміни *коли* і *як* на *якщо*, простежуються відношення умови, а також синтаксична транспозиція прислівникового сполучного слова *коли* у сполучник підрядності. У таких випадках підрядні речення можна розглядати і як умовні, і як часові, надаючи їм статусу синкретичних умовно-часових гіпотактичних конструкцій. Хоч і категорійна семантика часу та умови в них перетинаються, проте в одних випадках домінує часове значення, в інших – умовне, на що впливає низка мовних і позамовних чинників.

Мета пропонованої статті – здійснити комплексний аналіз складнопідрядних конструкцій з умовно-часовими семантико-синтаксичними відношеннями в сучасній українській мові.

Основні завдання публікації: 1) схарактеризувати синтаксичну структуру та засоби зв'язку предикативних частин складнопідрядних умовно-часових речень; 2) виявити сполучники та сполучні слова як основні маркери категорійної семантики умови й часу, а також додаткові засоби їх увиразнення; 3) встановити критерії розмежування умовних і часових значень та можливості їх перетину (синкретизму) у структурі складнопідрядного речення; 4) виявити методом трансформації дериваційні (синонімічні) зв'язки складнопідрядних умовно-часових конструкцій з іншими типами речень.

Спробуємо окреслити діапазон умовно-часових значень на матеріалі художнього дискурсу – у складнопідрядних реченнях, дібраних з поетичних текстів Ліни Костенко.

Виклад основного матеріалу. Власне темпоральну семантику простежуємо в конструкціях із сполучним словом – прислівником часу *коли*, який здебільшого перебуває у підрядному синтаксичному зв'язку з дієслівними предикатами руху, переміщення, конкретної фізичної чи розумової діяльності, напр.: *Коли ти царствено пливла, всі мертві кораблі дивилися крізь люки* [13, с. 29]; *Коли ми їхали у місто Ягодин, на нас упав із неба астероїд* [13, с. 33]; *Ще коли вчився у садах Сан-Марко, мій перший твір був – бронзове Лоша* [14, с. 164]. Її увиразненню сприяють часові детермінанти, повтор сполучного слова, модальні частки: *О ні, на світанку, коли їх вели умирати, були вже там не тільки, не тільки жандарми навкруг* [13, с. 165]; *Давно, іще в шістсот якомусь році, ну, цебто більш як три віки тому, коли носили шпаци ще при боці і розважали стратами юрму, коли відьом палили при народі, коли наук не знали ще ладом...* [13, с. 148]; *Колись давно, в сумних біженських мандрах, коли дітям я ледве вже брела, старі хатки в солом'яних скафандрах стояли в чорних кратерах села* [13, с. 172]; *Коли ж завершилась вся ця справа і люди вже розходилися ті, – от парадокс: заплавав лиш Варвара, розбійник, не розп'ятий на хресті* [13, с. 167]; *Коли ж настала влада тираній, він скам'янів* [14, с. 161].

Синтаксичні трансформації допомагають встановити конкретні значення одночасності або часової послідовності зображуваних в головній та підрядній частинах подій, пор.: *Коли ми їхали у місто Ягодин, на нас упав із неба астероїд* [13, с. 33] і *У той час як ми їхали у місто Ягодин, на нас упав із неба астероїд*; *Коли ж настала влада тираній, він скам'янів* [14, с. 161] і *Після того як настала влада тираній, він скам'янів* [14, с. 161]; *Коли ж завершилась вся ця справа і люди вже розходилися ті, – от парадокс: заплавав лиш Варвара, розбійник, не розп'ятий на хресті* [13, с. 167] і *Після того як завершилась вся ця справа і люди вже розходилися ті, – от парадокс: заплавав лиш Варвара, розбійник, не розп'ятий на хресті* [13, с. 167]. Часову послідовність підкреслюють також лексеми *настала, завершилась*.

У деяких конструкціях між підрядною та головною частиною домінують часові семантико-синтаксичні відношення, на які накладаються відтінки умови, напр.: *Пишіть листи і надсилайте вчасно, коли їх ждуть далекі адресати* [13, с. 96]; *Коли були ще баба молодими, вони були веселі, як Хуррем* [13, с. 178]; *Коли мене снігами занесе, тоді вже часу матиму доволі* [14, с. 9]; *Коли ж вона внесла у друшляку лунарний символ – ліплені вареники, то греки також прийняли цей культ і стали вже навів його зволеники* [14, с. 107]. З одного боку, наявні чіткі маркери темпоральності: обставина *вчасно*, складений іменний присудок *були молодими*, корелятив *тоді*, іменник *час*, частка *вже*; з іншого, – супровідні значеннєві відтінки умови: крім логічного питання *коли?*, від головної до підрядної частини можна поставити й додаткове питання *за якої умови?* При цьому частиномовна й синтаксична функція компонента *коли* не змінюється: він залишається прислівником часу у функції обставини і не переходить у сферу сполучника, що засвідчує некоректність його заміни сполучником *якщо*, позаяк це буде суперечити відтворюваній в цих конструкціях об'єктивній реальності.

Можливість заміни *коли* на *якщо* увиразнює семантику умови, тоді часове значення стає супровідним, а прислівник *коли* транспонується у сполучник, напр.: *Яка у залі западала тиша, коли на сцені ще з'являвся він!* [13, с. 95]; *Коли поетів*

буде, як машин, вони вже не ходитимуть ногами [13, с. 105]; Страшні слова, **коли** вони мовчать... [13, с. 218]; Та щось роблю, **коли** нагода трапиться [14, с. 138]; Турки полотніли, **коли** він тяжко піднімав брову [14, с. 183]; **Коли** татарам брешуть мої очі, ніхто не бачить, як тремтять вуста [13, с. 144]; **І коли** повалили його на долівку, він усе зрозумів [13, с. 146]; **Коли** в людини є народ, **тоді** вона уже людина [14, с. 53]. І. І. Слинько, Н. В. Гуйванок стверджували, що в такого типу конструкціях **тоді** є корелятивом, який надає реченню часового відтінку [11, с. 545]. Однак Р. О. Христіанінова розглядає поєднання **коли...тоді (отоді)**, **як...тоді (отоді)**, **якщо...тоді (отоді)** як умовні сполучники і вважає, що «поєднуючись з умовними сполучниками, компонент **тоді (отоді)** втрачає здатність указувати на час, тобто перестає виконувати вказану функцію, яка є основною категорійною ознакою займенникових слів, а отже, семантично спустошуючись, він утворює нерозривну єдність з першим компонентом – парний сполучник» [12, с. 201]. На нашу думку, часове значення в складнопідрядних займенниково-співвідносних реченнях з корелятивною парою **коли...тоді** повністю не втрачається, його відтінки зберігаються. І навіть більше, у деяких випадках залежно від контексту значення часу домінує, пор.: **Коли** мене снігами занесе, **тоді** вже часу матиму доволі [14, с. 9].

У «Словнику української мови» зафіксовано дві функції сполучника **як**: часу – указує на одночасність того, про що йдеться в головному й підрядному реченнях; у знач. **коли**: *Щовечора, як зірненька До місяця сходить, Молодая дівчоненька В садочок виходить* (Леся Українка); умови – приєднує підрядні умовні речення; відповідає за значенням сполучникам **коли**, **якщо**: **Як** рясно квітує горобина, то добрий буде урожай вієса (Народна творчість) [15, с. 634]. Сполучник **як** в аналізованих текстах переважно виступає маркером темпоральних семантико-синтаксичних відношень одночасності між частинами складнопідрядного речення, подекуди з відтінком умови: **Як** звечоріє на Дніпрі, Черніг сідає в чорний човен і ставить чорні ятері [16, с. 80]; Ти ж, було, ходила як павонька, **як** Павло твій сватів заслав [13, с. 82]; **Як** ще був жив, набралася з ним лиха [14, с. 37]. Рідше натрапляємо на конструкції з часовою послідовністю зображуваних подій, пор.: **Як** він умер, весь світ, сльозами повен, в дощах стояв по самий Базавлук! [14, с. 37] і **Після того як** він умер, весь світ, сльозами повен, в дощах стояв по самий Базавлук.

На відміну від власне-темпоральних речень зі сполучними засобами **коли** і **як**, у складнопідрядних обмежено-часових конструкціях зі сполучниками **доки**, **допоки**, **поки** та їхніми синонімами є вказівка на певні рамки тривання дії. Залежно від форм дієслів-присудків в головній та підрядній частинах (недоконаний чи доконаний вид) ці сполучники здатні відтворювати семантику обмеженої одночасності, обмеженого передування чи обмеженої наступності, пор.: Ти краще злязь, козаче, із коня, копай могилу, **поки** не підмерзло [13, с. 79]; Цвіте ромен кружчатими обрусами, і **поки** не горгуснули громи, – сплять оксамитно у корчах соми [13, с. 137]; **І поки** жінка з-під долони зиркала, траплялось греку як не те, то те [14, с. 86]; То, **поки** дядько скупить реманент, пішли й собі повешитатися греки [14, с. 92]; Цвіте торгівля, **поки** проворні греки шастають в протоки! [14, с. 111]. Актуалізує значення обмеженого передування лексема *ще*: *Ось верховий проскаче – і прощайтесь, поки ще їдем по своїй землі* [14, с. 184].

Для увиразнення межі тривання дії в головному реченні вживають вказівне слово **доти**, яке формує зі сполучником корелятивну пару **доти – доки**, напр.: Він одбивався **доти**, **доки** міг, а як не зміг – він вийшов їм назустріч [13, с. 191]. За таких умов підрядна частина пояснює не всю головну частину, а вказівне слово в ній, складнопідрядне ж речення набуває ознак нерозчленованої структури. Якщо вказівного компонента немає, то складнопідрядну конструкцію слід кваліфікувати як речення розчленованої структури з детермінантною (приреченневою) підрядною частиною, яка синтаксично залежна від усієї головної. Синонімічний сполучник **допоки**, хоч і рідше вживаний у сучасній українській мові, проте більш яскраво передає обмежену в часі дію: *Метеличок, пошарпаний вітрами, – до мороку осіннього, до мряк, **допоки** смолки дихають і трави* [13, с. 59].

Порівняно зі сполучними засобами **коли** і **як**, сполучники **доки**, **допоки**, **поки** чітко виражають темпоральну семантику без додаткових відтінків умови, що унеможлиблює трансформацію таких складнопідрядних обмежено-часових речень в умовні. Аналогічно сполучники **якщо**, **якби** (на відміну від сполучників **коли**, **як**) чітко передають значення реальної та ірреальної умови відповідно. Домінантою парадигми реальної умови виступає сполучник **якщо**. Співвідношення реальної умови з віссю темпоральності забезпечують дієслова-присудки минулого, теперішнього чи майбутнього часу дійсного способу. Форми наказового способу в головній частині можуть дещо послаблювати ці зв'язки, пор.: *То, може, шахи розкладом на лаві, **якщо** старий тут більше не сидить?* [14, с. 173]; **Якщо** мене і виженуть, не бійся, – на тому боці ждатиму в корчах [14, с. 133]. Поділяємо думку авторів видання «Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання» (Київ, 1994): «При вживанні корелята **тоді** умовне значення речення починає забарвлюватися якоюсь мірою відтінком часового значення» [11, с. 545]. У таких випадках сполучник **якщо** можна замінити синонімом **коли** у значенні **якщо**: *А що ж **тоді** залишиться від мене, **якщо** візьму я тільки ноту бене?* [13, с. 60]; *Чи знали ви, до осуду охочі, – **якщо** він навіть зрікся на словах, які **тоді** були у нього очі?* [13, с. 151]. Нанизування сполучників допустовості формує відповідні супровідні відтінкові значення до основних умовних у складнопідрядному реченні: *І хоч в'яжить, хоч плітку або клітку, хоч бозна-хто розкаже бозна-де, **якщо** він лицар, – жінка кине квітку, на все життя очима проведе* [13, с. 127].

Домінантою парадигми ірреальної умови виступає сполучник **якби**. Такі речення «встановлюють залежність певної ситуації від певної уявленої умови, унаслідок й сама ситуація постає нереальною» [12, с. 205]. Підрядна частина пояснює всю головну, у якій маркером нереальної умовності виступає дієслівний присудок умовного способу з часткою **би (б)**, напр.: **Якби** воно котилося й котилося, воно б уже екватором було [13, с. 67]; **Якби** фортуна не була сліпою, хіба б лежав той грек на дні Суною? [14, с. 113]; **Якби** він, звісно, якось легше жив, за кардинальську шапочку служив [14, с. 160]; **Якби** нам зброя, нас би не розбили [14, с. 182]. Увиразнює ірреальну умову повтор частки **би (б)** і вживання її в нетиповій приєдниковій позиції: *Оцей **би** грек, **якби** ужив ті спеції, втонув **би** гірше, як в ріку Суній* [14, с. 97]; *Душа б зазнала цих тортур, **якби** на світі десь лишився мій Сад Нетанучих Скульптур!* [14, с. 168]. Форми умовного способу надають висловленням ірреальної

модальності й унеможливають чітку ідентифікацію часових значень. Однак відповідні лексико-граматичні маркери (зокрема прислівники, прийменникові форми) здатні експлікувати відносний час (теперішній, минулий або майбутній), тобто співвідносити дію з будь-яким часом: *Але якби так рясно на героя, то вже б давно не вистачило Трої* [14, с. 77]; *Якби знаття, то ти ж би перед тим своє життя хіба б так марнували?* [13, с. 33]. Основне значення ірреальної умови можуть супроводжувати додаткові семантичні відтінки темпоральності за вживання у структурі речення співвідносного корелята *тоді*, лексеми *час*, підрядної частини *часу*, напр.: *Якби у нас тюрма, якби ми йшли війною, – тоді б нам треба був і Флавій, і Гомер* [13, с. 208]; *Якби циганський бог заглянув їй у душу, – вона ж і в смертний час його не прокляла!* [13, с. 216]; *Поки й світ сонця, не розбили б нас, якби ж хоч трохи краще ми озброєні* [14, с. 198]. У таких випадках сполучник *якби* можна легко замінити на синонімічний еквівалент *коли б*.

Наявність корелятивів *то, так, а так* у головній частині спричинює накладання на основну семантику ірреальної умови відтінків зіставлення (протиставлення), напр.: *Якби ми із неволі утікали, то я тебе на плечах би поніс* [14, с. 199]; *Якби йому кіфара семиструнна, то він би і вакхічне щось утнув* [14, с. 108]; *Якби він влучив, – це була б судьба, а так це зветься просто збіг обставин* [13, с. 34]; *Якби ти мав хоч зброю при собі, а так загинуть мудрість невелика* [13, с. 143], і навіть допустовості, пор.: *Якби лелека голосом озвався, то грек, мабуть, не дуже б здивувався* [14, с. 82] і *Хоч би й лелека голосом озвався, то грек, мабуть, не дуже б здивувався* [14, с. 82].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у складнопідрядних реченнях зі сполучними засобами *коли* і *як* між предикативними частинами виникають часові, умовні або умовно-часові семантико-синтаксичні відношення. Синтаксичні трансформації допомагають встановити ці значення. За наявності сполучників *доки, допоки, поки* чітко експлікуються обмежено-часові значення, а сполучників *якщо, якби* – значення реальної чи ірреальної умови з можливістю накладання на них додаткових відтінків. Обстежений фактичний матеріал засвідчує, що у випадку синкретизму відношень залежно від контексту, лексико-граматичних та позамовних чинників домінує семантика часу або умови, тоді інше значення стає супровідним (додатковим, відтінковим). Перспективними вважаємо дослідження явища синкретизму семантико-синтаксичних відношень в інших типах складних конструкцій.

Література:

- Городенська К. Г. Дери́вация синтаксичних одиниць. Київ : Наук. думка, 1991. 192 с.
- Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис. Київ : Рад. школа, 1961. 282 с.
- Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / за ред. Л. А. Булаховського. Київ : Рад. школа, 1951. Т. 2. Синтаксис. 408 с.
- Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. 516 с.
- Шульжук К. Ф. Синтаксис складного речення. Рівне : РДГУ, 2000. 127 с.
- Шульжук К. Ф. Складне речення в українській мові. Київ : Рад. школа, 1989. 135 с.
- Шульжук К. Ф. Складні багатокomпонентні речення в українській мові. Київ : Вища школа, 1986. 183 с.
- Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 406 с.
- Квашук А. Г. Синтаксис складного речення. Київ : Рад. школа, 1986. 109 с.
- Семенюченко М. Л. Розмежування часових і умовних складнопідрядних речень. *Українська мова і література в школі*. 1973. №2. С. 34–37.
- Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
- Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові. Київ : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.
- Костенко Л. Неповторність. Київ : Молодь, 1980. 222 с.
- Костенко Л. Сад нетанучих скульптур : вірші, поема-балада, драматичні поеми. Київ : Рад. письменник, 1987. 208 с.
- Словник української мови: в 11 т. Том 11. Київ : Наукова думка, 1980. 699 с.
- Костенко Л. Над берегами вічної ріки. Поезії. Київ : Рад. письменник 1977. 164 с.

Mezhov O., Zdikhovska T. Complex subordinate constructions with conditional-temporal semantic-syntactic relations in contemporary Ukrainian

Summary. The article presents a comprehensive analysis of complex subordinate constructions with conditional-temporal semantic-syntactic relations in contemporary Ukrainian. The syntactic structure and means of connecting the predicative clauses within conditional-temporal complex sentences are characterized. Conjunctions and relative words are identified as the main markers of the categorical semantics of condition and time, along with additional expressive means. Criteria for distinguishing between conditional and temporal meanings and the possibilities of their overlap (semantic syncretism) within the structure of complex subordinate sentences are established. Through transformational analysis, derivational (synonymic) relations between conditional-temporal constructions and other sentence types are revealed. The scope of conditional-temporal meanings is outlined based on the material of literary discourse—complex subordinate sentences extracted from Lina Kostenko's poetic texts. The categorical semantics of time and condition are expressed through specific lexical and grammatical means, requiring detailed linguistic description. Ukrainian linguists have repeatedly addressed the interaction of conditional and temporal meanings in complex subordinate clauses. In constructions with connectives such as *коли* ('when') and *як* ('as'), the predicative parts exhibit temporal, conditional, or conditional-temporal semantic-syntactic relations. Syntactic transformations help identify these meanings. Connectives such as *доки, допоки, and поки* ('until') clearly signal limited temporal meanings, while *якщо* ('if') and *якби* ('if only') express real or unreal conditions, often with additional nuances. The analyzed data indicate that in cases of syncretism, depending on context, lexical-grammatical features, and extralinguistic factors, either temporal or conditional semantics prevails, while the other becomes secondary. Future research on the syncretism of semantic-syntactic relations in other types of complex constructions is considered promising.

Key words: complex subordinate sentence, semantic-syntactic relations, time, condition, conjunction.